

12. Історія Тульчинської хорової капели ім. М.Д. Леонтовича [Текст] / авт.- уклад. В. А. Святелик.
– Тульчин: Райдрукарня, 1990. – 20 с.

Baranovska I.H. Mozghalova N.H. Umanska L.M. Development of Music Education in Ukraine of late XVII – XVIII centuries

The article highlights the problem of musical heritage of the Ukrainian people and focuses on the question of formation and development of music education in Ukraine of the XVII - XVIII centuries. The authors study the activities of communal schools, colleges, academies, music shops, etc. Special attention is paid to the emergence of musical genres which appeared in church choral music and to the importance of Ukrainian folklore (folk songs of different genres). Great significance is attached to hetman and landlord estates as leading centers of musical culture of Ukraine (based on the example of choir, orchestra and troupe of Count Pototskyi estate in Tulchyn).

Keywords: music education, brotherhood school, choir, music.

Барановская И.Г., Мозгальова Н.Г., Уманская Л.М. Развитие музыкального образования Украины конца XVII –XVIII вв.

Аннотация. В статье поднимается проблема значение музыкального наследия украинского народа, исследуется вопрос становления и развития музыкального образования Украины XVII – XVIII вв, изучаются особенности деятельности братских школ, коллегіумов, академій, музыкальных цехов и т.д. Особое внимание уделяется возникновению музыкальных жанров, которые образовались в церковной хоровой музыке. Акцентируется внимание на значении украинского фольклора (дум, различных жанров народной песни). Обосновывается значение гетманских и помещичьих имений, как ведущих центров музыкальной культуры Украины (на примере хора, оркестра и театральной труппы в имении графа Потоцкого в Тульчине).

Ключевые слова: образование, братские школы, хоровое пение, музыка.

Статтю подано до редколегії 16.01.2017 р.

УДК 94(477)

Д.А. Давтян

З ІСТОРІЇ ВІРМЕНСЬКОЇ КОЛОНІЇ СТАРОГО КРИМУ

У статті розглядається процес формування вірменської колонії Старого Криму, яка була утворена вірменами, що самостійно повернулись до Криму, після організованого російським урядом у 1778 р. виселення християн (вірмен і греків) з Кримського ханства. Самовільне залишення вірменських колоній та поселення в інших містах суперечило чинному законодавству Російської імперії, однак це не зупиняло вірмен, які були фактично вимушені втікати з новоутворених колоній на батьківщину – в Крим. У 1799 р. чисельність вірмен-втікачів настільки зросла, що російський уряд вимушено погодився на законодавчому рівні дозволити ще одну вірменську колонію у Криму. У статті досліджуються етапи формування вірменської колонії і особливості здійснення вірменського самоврядування.

Ключові слова: Старий Крим, Нахичевань-на-Дону, вірменська колонія, ратуша, міська дума, Жалувана грамота.

Історія вірменської колонії Старого Криму залишається однією з малодосліджених тем в історичній науці, хоча дуже яскраво характеризує наслідки організованого російським урядом виселення християн з Криму. Історіографія питання фактично обмежується кількома роботами, що здебільшого стосуються загального контексту історії вірмен Криму чи їх повернення на півострів, лише констатуючи сам факт існування вірменської колонії. Найбільше заслугове уваги робота В. А. Мікаєляна, який у своїй фундаментальній роботі «История крымских армян» [1, с.159-176] розглядає деякі проблеми утворення колонії, міських органів влади та самоврядування. Іншим дослідженням, присвяченим питанню старокримських вірмен є робота В.Григоріянца [2], в якій автор допускається помилок, про що йтиметься нижче. Проблеми вірменських колоній у своїх дослідженнях торкається М. А. Араджіоні [3], яка вперше ввела до наукового обігу досить цінний масив документів, що висвітлюють питання чисельності колонії та проблем реєстрації у місті.

Метою статті є висвітлення етапів формування вірменської колонії та особливостей здійснення вірменського самоврядування.

Процес хаотичного і самовільного повернення до Криму розпочався ще у 1778 р., фактично одночасно з виселенням вірмен з Кримського ханства, були родини, які взагалі

відмовились залишати власні домівки. Станом на 1799 р. багато вірмен встигли компактно облаштуватися на півострові. З іншого боку, вірмени не мали права перебувати на півострові, однак губернська влада не втручалась у цю ситуацію. Вірменські втікачі, повернувшись до своєї Батьківщини - Криму, вимагали у влади легалізації свого статусу і надання широких прав, за прикладом вже існуючих вірменських колоній. Місцева влада так само підтримувала ідею створення вірменських поселень. Нарешті, у 1798 р., було проголошено маніфест про заселення півострова. Російський уряд, в межах політики заселення півострова, 28 жовтня 1799 р. дарував вірменам Жалувану грамоту, яка підтверджувала даровані Жалувані привілеї і дозволяла усім охочим поселитися у м. Старий Крим, а у Феодосії для поселення вірменів навіть відводилась частина міста - Вірменська слобода [4, с.838]. У Старому Криму вірменам на вигін відводилось 12 тис. десятин землі із водами і лісом. У місті створювався власний Вірменській магістрат, в якому мали розглядатись справи та позови вірменською мовою, згідно давніх прав та звичаїв, це надавало мешканцям права подібні до тих, що діяли в інших вірменських містах [4, с.839.]

Вище наведений документ юридично створював ще одне вірменське місто у Північному Причорномор'ї за моделлю вже існуючих, однак генеза цієї колонії суттєво відрізняється від попередніх. Якщо перші вірменські міста були створені за принципом організованого виведення, то колонія у Старому Криму створюється втікачами-реемігрантами, які повернулись у покинуте місто. Жалувана грамота не створювала вірменське моноетнічне місто, як це було при утворенні міст-колоній - Григоріполю та Нової Нахичевані (Нахичевань-на-Дону), оскільки у місті встигли облаштуватися поодинокі родини татар і греків. Жалувана грамота лише на законодавчому рівні прописувала право створення втікачами міста, а низка питань, пов'язаних з формуванням міських інститутів влади, реєстрації населення, не знайшли відбиття у документі.

Вірменські магістрати (Нахичевані-на-Дону і Григоріополя) після оприлюднення Жалуваної грамоти про створення колонії у Старому Криму продовжували вимагати повернення, приписаних у своїх містах, вірмен, за якими були певні недоїмки. Вірменські колонії висловлювали претензії до таврійської влади, яка відмовлялася висилати їх «громадян» - статус вірмен колонії. Відсутність законодавчої норми, що регулювала переселення міщан з однієї губернії до іншої та незрозумілий механізм сплати податків до Казенних палат створили правову колізію, яка гальмувала створення органів місцевого самоврядування і заселення колонії. Питання на законодавчому рівні було врегульовано лише 31 березня 1805 р. спеціальним указом правлячого сенату, в якому був прописаний механізм переходу [5, с. 930-931]. На думку В. М. Мікаєляна, однією з основних причин затягування процесу створення колонії були матеріальні труднощі, а іншою – небажання вірмен, що вже встигли облаштуватися у Карасубазарі, Сімферополі і Євпаторії переселитися до Старого Криму, тому заселення міста відбувається, загалом, у 1805-1806 рр., коли ініціативу взяли уповноважені товариства [1, с.152]. Наведена точка зору, не цілком відображає причини, що гальмували процес створення міста та інститутів влади у ньому.

Одна з причин повільного заселення вірменами Старого Криму, відображена у листі вірмен Бахчисараю і Карасубазару від 7 травня 1803 р., адресованому на ім'я вірменського архієпископа Єспрема. Цим документом вірмени підтверджують своє бажання поселитися в місті, для чого просять відвести під будівництво будинків землі та вимагають не чинити перешкод для поселення [6, арк. 4.]. Тобто неможливість отримання землі, через відсутність міських органів влади, стає на заваді облаштуванню вірмен. У 1801 р., всупереч правилам, декілька грецьких родин облаштувалися у місті, що викликало невдоволення вірмен та спроби опротестування [3, с. 81]. Таким чином, безвладдя та правова неврегульованість призводили до накопичення конфліктних ситуацій, а отже, унеможливлювало нормальне функціонування міста-колонії.

Напевно, виходячи саме з цих міркувань, 7 листопада 1804 р. таврійська влада просила МВС затвердити створення Старокримського вірменського магістрату [7, арк. 24]. У створенні магістрату було відмовлено, хоча дійсні причини не були вказані, і твердження В. Е. Григорьянца щодо відкриття магістрату у 1805 р. не відповідає дійсності [2, с. 35]. Дійсне вирішення проблем Старого Криму розпочинається у 1805 р., після обрання повірених Б. Бедросова і Н. Мануїлова, які вже у жовтні звертаються з трьома списками до Таврійського губернського правління, з проханням: усіх охочих поселитися в Старому Криму, які мешкають у Криму, нахичеванських вірмен, закордонних вірмен і тих, які не приписані, а тих, хто вже поселилися у Старому Криму виключити з купецьких і міщанських звань на наступний 1806 р. з інших місць і прирахувати їх до Старого Криму, щоб вони вносили податі у Симферопільське повітове казначейство, поки не буде створено магістрат, також вірмени погоджувались, звичайно, нахичеванці та григоріопільці сплачувати подвійні податі, як встановлено було чинним законодавством. [7, арк. 12-13].

У 1807 р. вірмени звернулися до громадського губернатора Таврійської губернії з проханням надати розпорядження про відкриття ратуші. Мова йдеться саме не про магістрат, а

.....
про ратушу. Дозвіл надали лише в наступному році, а перше засідання ратуші відбулось 27 липня 1808 р. [8, арк. 2]. На нашу думку, правильним було б вважати саме цю дату днем створення вірменської колонії, оскільки саме з цього періоду Старий Крим перетворився в адміністративну одиницю з власним органом самоврядування.

Таким чином, після отримання грамоти та дозволу на утворення власного міста вірменам знадобилося дев'ять років для втілення в життя своїх законних прав. Протистояння двох адміністративних одиниць у питанні остаточної реєстрації вірмен у Старому Криму було вирішене в 1814 р. рішенням Правлячого сенату. Відповідно до якого, 236 родин, що не мали у Нахичевані нерухомого майна, залишались у місті, а решта - повинні були повернутися до місця своєї приписки. Чисельність новоутвореної вірменської колонії напередодні Шостої (1811-1814 рр.) ревізії, за даними Вірменської ратуші, була наступною: в місті проживало, точніше було приписано, 1307 вірмен і 333 представники інших народів [9, с.119]. Старий Крим не став моноетнічною колонією, оскільки у місті встигли облаштуватися татари та греки, а з 1810 р., за рішенням Херсонського воєнного губернатора Дюка де Ришельє, із погодження з вірменами, у місті окремим кварталом була розміщена колонія болгар чисельністю 50 родин (284 людини) [10, арк. 1,11]. Незважаючи на заселення вірменського міста представниками інших народів, більшістю були саме вірмени.

Слід підкреслити, що Старокримську вірменську колонію не оминули проблеми, які виникали і в решті вірменських міст. Більша частина колонії знаходилась у досить скрутному матеріальному становищі. Документи, що збереглись, свідчать, що колонія не спроможна була, навіть, сплатити відкупні з продаж вина за контрактами Таврійської губернії у 1819-1823 рр. [11, арк. 47,84]. З метою допомоги, губернська влада вирішила надати вірменам кредит. Однак під час узгодження механізму його повернення виявилось: по-перше, що не всі, хто приписаний у місті, мешкає там, тому постійні мешканці виступили за надання таким позики; по-друге, що більшість з тих, хто потребує кредитування, не можуть внести заставу, оскільки не мають нерухомого майна належної категорії – їх будинки у більшості, побудовані з плетену, а оскільки місто малозаселене, то відповідно, таке майно не має ціни; по-третє, виходячи з цих обставин, стає неможливо позбавити прав тих, хто не проживає постійно, оскільки останні можуть виступити у ролі поручителів; по-четверте, власники нерухомого майна належної категорії погоджувались взяти поручительство, лише за умови надання позики тим людям, яким вони вкажуть, а в місті заможними вважались усього 23 родини [11, арк. 142-143]. Документ яскраво демонструє соціальний склад старокримської колонії та внутрішні протиріччя, притаманні усім вірменським колоніям. Звернемо увагу на той факт, що вірмени, отримавши старокримську приписку, поспіхом залишали місто.

Згідно документів, станом на 1820 р., вірменська спільнота Старого Криму, складалася з 371 родини, але в місті знаходилися лише 123 родини, решта проживала у наступних містах: у Феодосії - 45 родин, у Карасубазарі-122, Сімферополі - 12, Бахчисараї - 3, Євпаторії-29, Перекопі-12, Обіточній-1, Нахичевані-19, разом 243 родини. [11, арк. 141зв.] Майже через 10 років, після заселення Старого Криму, більша частина вірменського населення подалася до міграції.

У Старому Криму, де вірменська колонія була створена пізніше інших колоній регіону, система органів самоврядування формувалася зовсім іншим шляхом. Головним органом самоврядування стала Вірменська ратуша, функції якої дублювали повноваження магістрату та створювалася у містах з меншою чисельністю населення. У Старому Криму вірмени виявились більш послідовними у прагненні керувати містом самостійно. Єдиним випадком коли права вірмени і їх позиція як колонії та самостійної адміністративної одиниці була знехтувана, пов'язана з облаштуванням у місті болгарської колонії у 1810р. Аналіз документів щодо поселення болгар демонструє, що питання розселення було вирішено Херсонським воєнним губернатором, без консультацій чи згоди вірмен. Вірмени були поставлені перед фактом, про що свідчить лист до Старокримської ратуші Таврійського губернатора, в якому зазначається: «З приводу переведення у Старий Крим болгарських родин, я пропоную оголосити про це суспільству, щоб останнє обравши двох депутатів зі свого боку, направила їх до мене для особистого пояснення. Негайно» [10, арк. 3]. Вірменів зобов'язали наділити болгарських колоністів землею у межах міста і надати окремий квартал [10, арк. 1]. Матеріали справи свідчать, що вірмени, навіть, не намагались чинити супротив діям губернської влади і вже у травні колонія представила кілька місць на вибір, для болгарських колоністів, а 19 травня вірмени і болгари підписали клятвенний меморандум про співвідношення [11, арк. 8-11]. В інших випадках, коли іноетнічні представники бажали оселитися у вірменському місті, мали отримати згоду від вірмен на використання землі колонії. Ми бачимо майже однаковий механізм у становленні правил співвідношення між вірменами і представниками інших національностей, що поселялись у колоніях. Відповідно до розпорядження таврійського цивільного губернатора від 1824 р., українці, росіяни, греки, що поселялись у місті, на підставі міського положення, повинні

були, окрім своїх повинностей, виконувати також усі міські повинності і податі, які виконували вірмени, не погоджуючись з цими правилами, вони не могли користуватися міською вигодою [1, с.172]. Губернська влада у такий спосіб втручалась у справи вірменської колонії, однак головною передумовою поселення інших народів була, власне, згода вірмен, а потім - губернське положення.

Необхідно констатувати, що проживання представників інших народів у місті не вплинули на функціонування вірменських структур самоврядування. На нашу думку, це стало можливо завдяки більш стабільному внутрішньому положенню колонії та відсутності губернського втручання. Головним органом самоврядування стала ратуша, яка була сформована виключно з вірмен і мала наступний склад: бургомістр, два ратмана і міські старости [12, арк. 13]. Міська дума, як і в інших вірменських містах, була приєднана до ратуші, про що свідчить звернення Таврійського губернатора, де зазначено «у Старокримську міську ратушу, загальну з думою» [8, арк. 7]. Всупереч чинному законодавству, вірмени разом з членами ратуші, протягом всього часу існування колонії, обирали і міського голову, який одночасно обіймав посаду і голови ратуші і Міської думи, це засвідчено «балатованим листом» від 1826-27 рр. [12, арк. 19], а також наступними результатами виборів. Вибори проходили раз на три роки, на них обирали всіх посадових осіб міста, останніх потім затверджувало губернське начальство. Після обрання міський голова вірменською і російською мовами давав обіцянку на служіння державі і імператору [12, арк. 23]. Відповідна процедура була і виконувалася в усіх вірменських колоніях. Посадовими особами міста могли бути лише вірмени, у виборах брали участь усі члени колонії, що знаходились у місті, так, у виборах 1826-27 рр. взяли участь, лише 540 осіб [12, арк. 13].

Ратуша і Міська рада, у межах своєї компетенції, завідувала усіма адміністративно-господарськими, будівельними, земельними, фінансовими справами міста, але була позбавлена поліцейських функцій, що дещо послаблювало її владу, оскільки не було можливості здійснювати нагляд у місті. Наприклад, конфлікт, що виник з болгарями у 1824 р. влада колонії не могла вирішити самостійно, тому була змушена звернутися до уповноваженого у поліцейських справах феодосійському поліцеймейстеру [13, арк. 5]. Відсутність поліцейських повноважень створили ситуацію, за якої колонія для пошуку своїх мешканців, що були приписані у місті, змушена була звертатися до повноважених органів відповідних міст. У розпорядженні колонії не було Вірменського судейника, справи вирішувалися на підставі звичайного традиційного права.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що вірменська колонія Старого Криму, на відміну від Григоріополя, здійснювала власне самоврядування без зовнішнього втручання, самостійно обираючи посадових осіб, залишалась юридично вірменським містом до 1870 р., коли остаточно не були ліквідовані всі вірменські колонії імперії як адміністративно-правові осередки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- 1.Микаелян В. А. История крымских армя / А.В. Микаелян.– К.: ООО «Энергия плюс», 2004.– 224 с.
2. Григорьянц В. Очерк истории крымских армян / В. Григорьянц // Историческое наследие Крыма. – 2008.– №21.– С. 22-47.
3. Араджиони М.А. Формирование армянских общин в Восточном Крыму (конец XVIII – начало XIX вв.) // Исследования по арменистике в Украине.- Вып.1.- Симферополь: ЧП «Предприятие Феникс», 2008. – С.81-95.
4. Полное собрание законов Российской империи (далі ПСЗ). – 1-е собрание: В 45 т. – СПб: Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1831. – Т. 25 (1830). – 934 с.
5. ПСЗ. – 1-е собрание: В 45 т. – СПб: Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1831. – Т. 28 (1830). – 1352 с.
6. Держархів Одеської області (далі ДАОО), ф.1, оп. 220, спр.1. – 28 арк.
7. ДАОО, ф.1, оп, 221, спр.2. – 244 арк.
8. Державний архів Автономної республіки Крим (далі ДААРК), ф.67, оп.1, спр.3.
9. Միքայելյան, Վ. Ա. Դրիմահայ գաղութի ստանդարտիզ (XVIII դարի վերջ-XIX դարի սկիզբ). Դատմա-բանասիրական հանդես, №3, 1969 էջ. 111-124.
10. ДААРК, ф.67, оп.1, спр. 42. – 23 арк.
11. ДАОО, ф.1, оп. 219, спр.10. – 175 арк.
12. ДААРК, ф.67, оп.1, спр. 456. – 24 арк.
13. ДААРК, ф.67, оп.1, спр. 381. – 24 арк.

Davtyan D.A. From the History of the Armenian Colony of Old Crimea

The author explores formation of the Old Crimea Armenian colony by the Armenians who returned to Crimea independently after the eviction of Christians (Armenians and Greeks) from the

Crimean Khanate organized by the Russian government in 1778. Unauthorized departure from the Armenian colonies and settlements in other cities contradicted to the legislation of the Russian Empire, but this did not stop the Armenians who were in fact forced to flee to Crimea from new colonies. In 1799 the number of Armenian refugees increased so much that the Russian government reluctantly agreed to allow formation of another Armenian colony in the empire on the legislative level. The article examines the stages of the Armenian colony formation and the peculiarities of the Armenian government.

Keywords: Old Crimea, Nakhichevan-on-Don, Armenian colony, city hall, city council, letters patent.

Давтян Д.А. Из истории армянской колонии Старого Крыма

В статье рассматривается процесс формирования армянской колонии Старого Крыма, который был образован армянами, самостоятельно вернувшимися в Крым, после организованного российским правительством в 1778 г. выселения христиан (армян и греков) из Крымского ханства. Самовольное оставление армянами колоний и поселения в других городах противоречило действующему законодательству Российской империи, однако это не останавливало армян, которые были фактически вынуждены бежать из новообразованных колоний на родину – в Крым. В 1799 г. численность армян-беглецов настолько возросла, что российское правительство вынуждено было согласиться на законодательном уровне разрешить формирование еще одной армянской колонии в империи. В статье исследуются этапы формирования армянской колонии и особенности осуществления армянского самоуправления.

Ключевые слова: Старый Крым, Нахичевань-на-Дону, армянская колония, ратуша, городская дума, Жалованная грамота.

Статтю подано до редколегії 6.02.2017 р.

УДК 94 (470) «19»:27

Н. Г. Стоколос, Р. М. Шеретюк

**ОБСТАВИНИ ЗАВЕРШЕННЯ ІНКОРПОРАЦІЇ РОСІЙСЬКОЮ ПРАВОСЛАВНОЮ ЦЕРКВОЮ
УНІАТСЬКОЇ ХОЛМСЬКОЇ ЄПАРХІЇ (1875 Р.)**

У статті з'ясовано чинники та перебіг завершального етапу скасування уніатської Холмської єпархії 1875 р. Розглянуто документи «возз'єднання» уніатських парафій із російським православ'ям – «Всепідданіше прохання холмського духовенства», «Протокол соборного духовенства і консисторії Холмської єпархії», а також «Соборний акт холмського духовенства». Виявлено, що «Соборний акт холмського духовенства» був прийнятий адміністративно, тобто проти волі більшої частини мирян та майже без участі парафіяльного духовенства.

Ключові слова: Російська імперія, Холмщина і Південне Підляшшя, Греко-Уніатська Церква, уніатська Холмська єпархія, Російська Православна Церква, інкорпорація.

Навесні 2015 р. минуло 140 років із часу завершення однієї з найбільш одіозних, драматичних і навіть трагічних в окремих своїх виявах та наслідках прозелітичних акцій Російської Православної Церкви ХІХ ст. – інкорпорації нею уніатського населення Холмщини і Південного Підляшшя. Хоча в останні десятиліття вітчизняні дослідники зробили певний внесок у студіювання низки питань, пов'язаних із нею, водночас поза їхньою увагою залишилися ті її засоби та методи, які припали на кінець 1874 – початок 1875 рр. Саме в цей час у релігійно-церковному житті цього регіону відбувалися події, що на довгі роки справили неабиякий вплив на духовно-культурне життя його автохтонного населення.

Свого часу, а якщо точніше, то в останні десятиліття ХІХ та на початку ХХ ст., у Російській імперії було оприлюднено значну кількість публікацій різного рівня, присвячених приєднанню холмщаків і підляшан до Російської Православної Церкви, а також складній релігійно-церковній, а відтак, і духовно-культурній ситуації в цьому регіоні країни, яка з часом отримала назву «холмського» чи «уніатського питання». Тоді в ньому значна кількість місцевого населення, колишніх уніатів, опинилася у статусі «упорствующих», тобто тих, котрі вперто дотримувалися власних культово-обрядових традицій, не визнавали себе православними, а тому залишалися поза опікою будь-якої Церкви. Спільною рисою цих видань є виразний проурядовий характер, намагання подати та інтерпретувати фактичний матеріал таким чином, щоб звинуватити у всьому, що відбувалося, поляків – римо-католиків, а також Апостольську Столицю. Водночас офіційні православні видання, зокрема часописи містять значний масив публікацій, зокрема